

Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення

Кляп Маріанна Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної реабілітації ДВНЗ «Ужгородський національний
університет, м. Ужгород, Україна

Рівень сформованості фонетико-фонематичної та лексико-граматичної сторін мовлення дитини визначає рівень опанування навчальною діяльністю, шкільними знаннями, уміннями і навичками відповідно до програмних вимог. Якщо дитина має порушення процесу формулювання виразу, не виконує в повному обсязі мисленнево-пізнавальну функцію, то це негативно позначається на оволодінні читанням і письмом у початковій школі. Тому формування усного мовлення дітей дошкільного віку є одним із найважливіших завдань при підготовці до школи.

Різним аспектам розвитку мовлення дітей дошкільного віку, у тому числі із загальним недорозвитком, присвячені різнобічні дослідження М.Шермет, Л.Волкової, К.Крутій, Р.Левіної, Т.Філічевої та ін. Однак проблема корекції загального недорозвитку мовлення у дітей старшого дошкільного віку залишається актуальною.

Метою повідомлення є проаналізувати напрями і зміст подолання порушень лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення III рівня старшого дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу (ДНЗ).

Виклад основного матеріалу. Загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ) — це різні та чисельні мовленнєві розлади, при яких у дітей порушено формування всіх компонентів мовної системи, що відносяться до її звукової та смислової сторони, при нормальному слухові та інтелекті. У дітей із ЗНМ III рівня страждають всі складові лексико-граматичної сторони мовлення: словозміна, словотворення та синтаксична будова речення. Зокрема, у цієї категорії дітей у вільних висловлюваннях переважають прості поширені

речення, майже не використовуються складні конструкції, відмічаються аграматизми: помилки в узгодженні числівників з іменниками, прикметників з іменниками в роді, числі та відмінку [3, с. 235-260]. Розуміння та використання граматичних форм дітьми із ЗНМ III рівня також характеризуються особливостями. За даними дослідження Л.Трофименко: недостатнє розрізнення однини та множини іменників (60% правильних відповідей), дієслів (55%), прикметників (35%) (результати отримані при попарному пред'явленні картинок, на яких зображено один або декілька предметів) [2, с. 34-40]. Розуміння зверненого мовлення наближається до норми. Відмічається недостатнє розуміння змін значення слів за допомогою префіксів, суфіксів; спостерігаються труднощі в розрізненні морфологічних елементів, що виражають значення числа та роду, розуміння логіко-граматичних структур, що виражають причинно-наслідкові, часові та просторові відношення. Отже, лексико-граматична сторона мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня потребує корекційно-логопедичної роботи, що може відбуватися в умовах ДНЗ на логопедичних, музичних заняттях, на заняттях з вихователями та з іншими спеціалістами.

Закон України “Про дошкільну освіту”, “Базовий компонент дошкільної освіти”, “Концепція стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушенням мовленнєвого розвитку” наголошують на обов’язковій логопедичній допомозі дітям із ЗНМ. Логопедична робота повинна відбуватися на основі Програм навчання і виховання дітей дошкільного віку “Малятко”, “Дитина в дошкільні роки”, “Дитина і довкілля” для масових дитячих садків, а також спеціальних програм (типових та авторських) корекційно-розвиваючого навчання для дітей з порушеннями мовлення. Однією з найбільш популярних в пострадянських державах є “Програми для дошкільних освітніх установ компенсуючого типу для дітей з порушеннями мовлення” (автори Г. Чіркїна, А. Лагутїна). Тут розкриті варіативні можливості для формування комунікативних здібностей, мовленнєвого і загального психічного розвитку дитини дошкільного віку, що, у свою чергу, сприятиме її успішній соціалізації. Попри

значну кількість різних аналогічних програм (Н.Ніщевої, Т.Ткаченко, Л.Соломахи) цікавий підхід запропоновано у програмі “Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ II-III рівня” Л. Трофименко[2, с.34-40]. Охарактеризовані нами програми є науково-методичною основою організації корекційно-розвиваючого навчання дітей із ЗНМ в умовах ДНЗ та надають логопедам і педагогам можливість більш гнучко підійти до організації корекційної роботи.

Завдання й зміст логопедичної роботи впливають із аналізу структури мовного порушення, а також збережених і компенсаторних можливостей дітей. Послідовність логопедичної роботи над лексико-граматичною стороною мовлення, зокрема засвоєння конструкцій речень, граматичних форм визначається тим, як відбувається розвиток мовлення в нормі. Навчальний матеріал, методичні прийоми кожного етапу роботи передбачають поступове ускладнення, але з обов'язковою опорою на те, що в дитини вже сформувалося спонтанно або в результаті попередньої логопедичної роботи [3, с.285]. З огляду на характерні особливості дітей з порушеннями мовлення, зокрема виражений мовленнєвий негативізм, знижену емоційну активність, необхідно з перших же занять створювати в дитини гарний настрій, бажання “гратися” (займатися) з логопедом, активно контактувати з ним та. Успіх перших кроків багато в чому визначається тим, наскільки логопед зможе встановити контакт, зацікавити дитину, організувати захоплюючу ситуацію, створити стимул для наслідування. З найперших занять використовуються варіанти вправ, спрямованих на розвиток у дитини активної уваги, вміння вслухуватися у звернене мовлення, виконувати завдання на основі словесних конструкцій.

Традиційні моделі, що й досі найуживаніші в масових і спеціальних дошкільних закладах для дітей із ЗНМ, націлені переважно на розвиток мовлення дитини шляхом нарощення обсягу лінгвістичних одиниць, що використовуються дитиною в мовленні. Цей процес не має стати самоціллю, основним завданням логопедичної корекції є формування у дітей порушених

психологічних механізмів, які забезпечують розвиток мовлення [69, с.258-261]. На нашу думку, саме це має створити умови для збагачення мовленнєвого досвіду дитини, засвоєння нею мовних знань та якісного їх використання в мовленнєвій комунікації. Окрім того, формування зазначених механізмів розкриває можливості для перетворення мовлення дитини в повноцінну систему, здатну до саморозвитку та саморегуляції, максимально наближаючи її до рівня вікової норми. В основі корекції мають бути види робіт, які сприяють формуванню пізнавальної сфери і семантичної сторони мовлення. З цією метою необхідно, передусім, розвивати мовленнєво-мисленнєві здібності дитини. Вся система вправ має бути націлена не на заучування окремих вербальних одиниць, а на побудову цілісної системи.

Запропонований нами на основі Програми розвитку, навчання та виховання “Дитина в дошкільні роки” К. Крутій [29] зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей дошкільного віку із ЗНМ III рівня містить два напрями: формування лексичної та граматичної складових мовлення. Перший напрям — один із найголовніших, оскільки забезпечує розвиток активного і пасивного словника дитини й повноцінне розуміння інформації, що надходить ззовні й утворює власні мовленнєві вислови, якими дошкільник може повідомити свої думки, прохання, переживання тощо. Другий напрям відображає закріплену в мовленні систему складних відношень, що виникає між предметами, явищами, їх ознаками, діями, властивостями тощо. Цей напрям реалізується через розвиток морфологічної системи словотворення, засвоєння дитиною розгалуженої системи граматичних уточнень (число, рід, час, відмінок) та формування синтаксичної складової мовлення. Як засоби підвищення рівня розвитку лексичної та граматичної складових мовлення у зміст були включені дидактичні ігри, ігрові вправи та завдання доступні й динамічні за структурою, образні й емоційні за змістом (пори року, місяці, народні свята, овочі, фрукти, домашні тварини, тощо). Заняття мають будуватися на основі чітко визначено теми, мети з конкретним дозуванням лексики, яку діти повинні засвоїти в активному мовленні, відбирається

граматичний матеріал з урахуванням етапу корекційного навчання, зростаючої складності, включаються різноманітні ігрові й дидактичні вправи для розвитку розумової діяльності, складних форм сприйняття й уяви. Пропоновані лексичний і граматичний напрями та зміст із корекції лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня можуть підвищити ефективність корекційно-розвивального впливу на дітей зазначеної групи.

Висновки. На підставі вивчення наукової літератури чітко визначені провідні напрями подолання ЗНМ III рівня у дітей старшого дошкільного віку, а саме: формування лексичної складової та граматичної складової сторін мовлення. Формування лексичної складової мовлення включає: формування різних рівнів лексичних узагальнень; розвиток володіння усіма частинами мови; розвиток лексичної системності. Формування граматичної складової мовлення включає: засвоєння дитиною розгалуженої системи граматичних уточнень, що виражають числові, родові, часові, відмінкові відношення; розвиток морфологічної системи словотвору та формування різних типів синтаксичних конструкцій. Оскільки логопедична робота носить цілісний характер, то для дітей із ЗНМ є важливим не тільки оволодіння мовленнєвими навичками, а і методами і прийомами самостійного використання їх на практиці.

Література

1. Крутій К.Л. Перспективно-календарне планування занять із навчанням мови і розвитку мовлення дітей дошкільного віку./К.Л.Крутій. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПМ» ЛТД, 2005. – 192с.
2. Трофименко Л. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II-III ступенів./Л.Трофименко// Дефектологія. 2007. — №3. — С.34-40.
3. Шеремет М.К. Логопедія. Підручник, третє видання, перероблене і доповнене / За ред. М.К.Шеремет. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. – 672с.